

don (1999: 12) kuvaamalle tilanteelle voisi tehdä:

Monessa maassa on periaatteena, että kääntäjä kelpaa kääntämään vain vieraasta kielestä äidinkieleen. Suomessa tilanne on toisenlainen; koska kieli-alueemme on pieni ja suomen kieltä taitavia ulkomaalaisia vähän, joudumme paljolti kääntämään tekstimme kumpaankin suuntaan.

Kielialueen pienuudelle emme voi mitään; suomen kielen opettamiseen voimme kuitenkin panostaa. Muunkielisten, suomea taitavien kääntäjien ja tulkkien systemaattinen koulutus onkin vähitellen käynnistynyt, ja se lienee myös yksi tulevaisuuden haasteista. Tähän koulutukseen soveltuvaa oppimateriaalia tarvittaisiin lisää; *Finnish for translators* on hyvä alku. ■

SIRKKU LATOMAA
Käännöstieteen laitos,
PL 607,
33014 Tampereen yliopisto
Sähköposti: *sirkku.latomaa@uta.fi*

LÄHTEET

CD-Perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94.

Helsinki: Edita 1997.

HIETANEN, KAARINA 1996: Kielet kääntämisen ja tulkkauksen näkökulmasta. – *Kääntäjä 2/1996* s. 1.

ITKONEN, TERHO 2000: *Uusi kieliopas*. Tar- kistanut ja uudistanut Sari Maamies. Helsinki: Tammi.

KARLSSON, FRED 1999: *Finnish: An essential grammar*. London: Routledge.

PIEHL, AINO – VIHONEN, INKALIISA 1999: *Käännetäänkö tekstisi, tulkataanko puheenvuorosi? Opaskirjanen suomalaisille virkamiehille EU:n puheenjohtajuuskautta varten*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Helsinki.

SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku.

VEHMAS-LEHTO, INKERI 1999: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.

VIKTORSSON, SÖREN 1999: The Finnish language — extremely difficult? – *Universitas Helsingiensis 1/1999*. www.helsinki.fi/lehdet/uh/199f.htm.

WHITE, LEILA 1997: *Suomen kielioppia ulkomaalaisille*. Kolmas, korjattu painos. Helsinki: Finn Lectura.

NÄKÖKULMIA KÄÄNTÄMISEEN

Inkeri Vehmas-Lehto *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura 1999. 143 s. ISBN 951-792-050-4.

Andrew Chesterman *Memes of translation*. Amsterdam: John Benjamins 1997. 219 s. ISBN 90-272-1625-8 tai 1-55629-706-3.

Kääntämisen tutkimus on Suomessa vilkastunut huomattavasti kymmenen viime vuoden aikana, niin kääntämisen ope-

tukseen tähtäävän soveltavan tutkimuksen osalta kuin kääntämisen yhteiskunnallista merkitystä kartoittavien lähestymistapojen-

kin osalta. Se, että kääntämistä on voinut opiskella ja opettaa yliopistollisena oppiaineena sekä omissa laitoksissaan että kieliaineiden yhteydessä, on selvästi kantanut hedelmää. Näitä hedelmiä voi nyt poimia esimerkiksi kahdesta viime aikoina julkaisutusta teoksesta: Inkeri Vehmas-Lehdon kirjasta *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan* ja Andrew Chestermanin kirjasta *Memes of translation*. Molemmat kirjoittajat toimivat kääntämisen professoreina Helsingin yliopistossa, Chesterman ranskan kääntäjälinjalla ja Vehmas-Lehto Kouvolan käännöstieteen laitoksella.

Yksi kiistellyimmistä aiheista kääntämisen alalla lienee ollut kysymys teoriasta. Millaista teoriaa kääntämisessä tai sen tutkimuksessa tarvitaan, vai tarvitaanko teoriaa ollenkaan? Näiden kahden teoksen kirjoittajienkin näkemykset tuntuvat jossain määrin eroavan siinä, minkälainen rooli käännösteorialla on, joskin molemmat uskovat vahvasti teorian tarpeellisuuteen. Vehmas-Lehto lukee käännösteoriaan lähinnä lingvistiset (kontrastiiviset) ja kommunikatiiviset teorit kääntämisestä; myös kommunikatiiviset teorit Vehmas-Lehto näkee kontrastiivisina siinä mielessä, että niissä kontrastoidaan lähtö- ja tulotilanne ja otetaan huomioon erityisesti tulotilanteen tekstille asettamat vaatimukset. Näin ollen on ymmärrettävää, että hänen mielestään käännösteoria on todella alkanut kehittyä vasta 1950-luvulla, kielitieteen kehityksen myötä. Teoria kaikkienensa on Vehmas-Lehdon tekstissä soveltavaa. Kielijärjestelmiä ja tilanteita tarkastellaan siltä kannalta, miten *tulisi kääntää*.

Myös Chesterman on kiinnostunut teorian ja käytännön suhteista ja kääntämisen opettamisesta, mutta hieman eri kannalta. Chestermanille teoria on (popperilaisittain) alustava vastaus ongelmaan — ja koska ongelmia on hyvin erikokoisia ja erinäköisiä,

myös teorit vaihtelevat. Chesterman ei siis nojaa niin voimakkaasti kielitieteen myötä kehittyneisiin käännösteorioihin, vaan piirtää kuvaa myös kulttuurisista ja filosofisista kääntämisen tutkimuksen suuntauksista. Jos Vehmas-Lehto on teoriakäsityksessään suppea, Chesterman on sitäkin laajempi. Mutta ehkä juuri tästä syystä nämä kaksi kirjaa täydentävät mielenkiintoisella tavalla toisiaan. Vehmas-Lehdon teos on yksityiskohtainen erittely tietyistä teorioista, kun taas Chesterman nivoo kirjassaan yhteen hyvin erilaisia teoreettisia maailmoja ja tuo esiin niiden välisiä jännitteitä ja yhtymäkohtia.

Vehmas-Lehdon teos on selkeämmin alkuvaiheen opiskelijoille suunnattu oppikirja. *Memes of translation* taas tarjoaa pureskeltavaa enemmänkin tutkijoille, vaikkakin sen yhtenä tavoitteena on myös käytännön relevanssi.

TEORIA OPETUKSEN TUKENA

Kopiointia vai kommunikointia taustoittaa kääntämisen avuksi kehiteltyjä teorioita niin lännessä kuin Neuvostoliitossakin 1950-luvulta nykypäivään. Kirjoittajan pitkä kokemus kääntämisen opettajana näkyy käännösongelmien selkeässä hahmottamisessa ja hyvissä esimerkeissä, joita saisi olla enemmänkin. Niitä kun olisi varmasti riittänyt omasta takaa, kuten vaikkapa venäläisen kansansadun kääntämisestä kertova esimerkki sivuilla 41–42 todistaa.

Vehmas-Lehto on aiemminkin esitellyt aktiivisesti venäläistä tutkimusta Suomessa toimittamalla kokoelman neuvostoliitolaista käännösteoreettista tutkimusta (1990). Muuten venäläisen käännöstutkimuksen käsittely onkin suomenkielisessä kirjallisuudessa näihin päiviin saakka ollut jokseenkin olematonta. Tämän tutkimustradition esille tuomisesta kirjoittaja saa eri-

tyiskiitoksen.

Kirja kattaa nähdäkseni jotakuinkin kaikki tärkeimmät kääntämisen apuna käytetyt soveltavat mallit viime vuosikymmeniltä. Lisäksi kirjassa on hajaviittauksia erilaisiin ei-soveltaviin tutkimustraditioihin (joiden tuloksia toki voi käyttää soveltavan tutkimuksen aineistona), muun muassa Gideon Touryn deskriptiiviseen tutkimusmalliin tai sosiokulttuuriseen malliin. Nämä olisivat kuitenkin kaivanneet parempaa sijoittamista omiin viitekehyksiinsä. Toury kylläkin sijoittuu käännöslähtöiseen tutkimukseen, kuten kirjassa todetaan (s. 124), mutta hänen kiinnostuksensa kohteet ovat aivan muualla kuin käännösten arvioinnissa: hän on kiinnostunut käännösten asemasta ja roolista kohdekulttuurissa (ks. esim. Toury 1995). Harhaanjohtava on myös väite, että sosiokulttuurisen tutkimusmallin kannattajat eivät olisi lainkaan kiinnostuneita lingvivistisistä ongelmista (s. 120).

Kirja kaikinensa pyrkii antamaan myös käytännön eväitä kääntämiseen: neuvoja kääntämisen ongelmiin annetaan erityisesti luvussa 12, joka käsittelee pragmaattisia adaptaatioita ja jossa toistuvasti käytetään sellaisia ilmauksia kuin »kannattaa jättää pois suomennoksesta» (s. 105), »voisi käännöksessä korvata» (s. 106) ja »ruotsinnoksessa on syytä selventää» (s. 106).

Joitain puutteita kirjassa on. Alkuvaiheen opiskelija kaipaisi varmasti hakemistoa ja jonkinlaista kommentoitua kirjallisuusluetteloa eri lukujen loppuun. Toinen vasta-alkajaakin kenties häiritsevä seikka on joidenkin kohtien luettelomaisuus tai suppeus. Kirjaan on mahdutettu niin monenlaista asiaa, että joidenkin aihepiirien käsittely väistämättä kärsii. Esimerkiksi vajaan sivun mittainen alaluku »Käännösteorian ensimmäisiä edustajia» esittelee varhaiset teoreetikot niin ylimalkaisesti, että sen olisi voinut jättää pois ja kenties

käsitellä jollain muulla foorumilla tarkemmin. Samoin kirjan loppuosassa esitellyt käännöstieteen suuntaukset ja empiiriset tutkimusmenetelmät saavat varsin vähän palstatilaa. Suppeaa käsittelytapaa perustellaan loppulauseessa sillä, että »pähkinänkuorimaisen» esittelyn tarkoitus on ollut antaa alasta kokonaiskuva. Tavoite ei kuitenkaan tällä tavoin toteudu, koska kirjasta jäävät edelleen uupumaan monet nykyteoriat tai tutkimussuuntaukset. Näitä ovat esimerkiksi dekonstruktionistinen, jälkikolonialinen ja feministinen tutkimus sekä teknisen viestinnän tutkimus. Siksi olisi voinut olla hyväksi rajata kirja käsittelemään vain tiettyjä teorioita — ja mainita tämä rajoitus jo kirjan nimessä. Tällaisen rajatumman tehtävänasettelun valossa nähtynä kirja on tarkkanäköinen erittely 1900-luvun jälkipuoliskon merkittävistä kääntämisen opetuksessa käytetyistä malleista.

KÄÄNTÄMISEN MEEMIT JA METAFORAT

Mitä ovat meemit? Käsitteen on Andrew Chesterman poiminut Richard Dawkinsilta (1976) ja tuonut sen kääntämisen tutkimukseen. Termin tarkoitus lienee pikeminkin toimia metaforana, tuoda esille tietty ominaisuus kuin antaa tarkasti määritelty kuvaus ilmiöstä. Chesterman käyttääkin *meemi*-sanaa tarkoituksellisen väljästi. Ominaisuus, joka *meemi*-sanana myötä nousee tärkeimmäksi erilaisia ideoita, teorioita, muoteja tms. yhdistäväksi tekijäksi, on sen tapa levitä, liikkua ja tarttua. Tieteessä voitaisiin siis puhua vaikka paradigmaista. Chesterman haluaa kuitenkin (Dawkinsia seuraten) korostaa sitä, miten ideat leviävät matkimisen kautta, ikään kuin ne olisivat ajatusten geenejä, jotka imitoimalla siirtyvät eteenpäin. Meemin käsite ei ole aivan uusi; nykyisin sitä käytetään varsin laajalti eri tieteenaloidella, ja käännösteoriaankin sitä

oli jo kaivattu. Nyt meemejä siis on saatavilla!

Kääntämistä (kuten muutakin inhimillistä toimintaa) koskevassa ajattelussa on kysymys erilaisten aatteiden ja ajatusten syntyemisestä, leviämisestä ja joissain tapauksissa kuolemasta. Chestermanin mukaan se, mitä ajatteleme kääntämisestä, vaikuttaa siihen miten käänämme, ja juuri tämä tekee ajatusten ja ideoiden tutkimuksen tärkeäksi. Kääntämisen meemit — siis ajatukset ja ideat kääntämisestä — Chesterman sijoittaa lähinnä abstraktioiden maailmaan (Popperin kolmas maailma). Näitä ideoita hän sitten käy läpi ja erittelee käännosteoreettisen historian 2000-vuotissa valossa.

Meemi-sanan käytön väljyys näkyy esimerkiksi siinä, että meemejä voi analysoida usealla eri tasolla. Chesterman jakaa kääntämisen meemit ensinnäkin tiettyihin tyyppeihin (käsitteet, normit, strategiat ja arvot), toiseksi hän esittelee viisi »supermeemiä» (tärkeää ajatusta tai ideaa kääntämisen olemuksesta) ja kolmanneksi hän käy läpi kääntämisen teorian historiaa jakamalla sen kahdeksaan jaksoon, joita jokaista hallitsee tietty »meemikasuma» (nämä eivät ole kuitenkaan suoraan johdettavissa supermeemeistä). Väljyyttä on siis oltavakin, jotta kaikki nämä saataisiin sovitettua kattavaan teoreettiseen viitekehykseen, jollaisen luomisen Chesterman näkee tärkeäksi.

Tässä kenties piileekin kirjan sekä viehättävyys että vaikeus. Chesterman kuljettaa lukijaa läpi ajatussuuntien, historiallisten vaiheiden, teoreettisten kiistojen ja käytännön sovellusten. Matkalla syntyy varsin monipuolinen kuva siitä, miten eri tavoin kääntämistä voidaan tarkastella ja on tarkasteltu eri aikoina. Tähän sopii hyvin Chestermaninkin käyttämä vertaus elefantista, jonka määrittelyssä tarvitaan sen jokaisen osan kuvausta, jotka sitten täydentävät toisiaan. Voisi sanoa, että kirjoittaja

onnistuu elefanttia käännellessään piirtämään siitä harvinaisen onnistuneen ja selkeän kuvan. Yksi kirjan monista erinomaisista puolista onkin se, että eri ajatussuuntien välille pyritään rakentamaan siltoja ja luomaan kokonaiskuvaa.

Joskus kuitenkin herää epäily siitä, onko kaikkia näkökulmia mahdollista kuitenkaan yhdistää. Tai mikä on se yhteinen nimittäjä, joka eri ajatussuunnista löytyy? Jakaessaan kääntämisen historian kahdeksaan eri vaiheeseen Chestermanilla on juuri tämä ongelma edessään: voidaanko Edward Fitzgeraldin rehentelyä Rubaiyat-käännöksellään (ks. tarkemmin esim. Bassnett 1995: 23) tai brasilialaista kannibalismi-metaforaa pitää samojen meemien piiriin kuuluvina kuin antiikin aikaisia retoriisia käännöksiä (ks. Rener 1989)? Ei myöskään ole aivan helppoa nähdä viiden supermeemin jaottelussa yhtenäistä periaatetta: toiset niistä ovat selvästi väitteitä kääntämisen luonteesta (kuten ajatus kääntämisen mahdottomuudesta tai siitä, että kaikki kirjoittaminen on kääntämistä), toiset taas preskriptiivisiä (kuten ekvivalenssi-meemi, jonka mukaan käännosten on vastattava jossain suhteessa alkutekstiään). Toisaalta tällainen kokonaijahmotelmien luominen on erittäin tarpeellista, koska se juuri antaa lukijalle tilaa inspiroitua ja on omiaan herättämään yhä uusia kysymyksiä. Tällaista pohdintaan rohkaisevaa kirjaa on ilo lukea — semminkin, kun niitä ei joka oksalla kasva.

Käsitellessään normeja ja strategioita Chesterman on eksplisiittisimmillään. Eritoten erityyppisten normien käsittely ja eri katsantokantojen vertailu on hedelmällistä. Sekä normien että strategioiden tutkimuksessa on varmasti vielä paljon tehtävää ja selvitettävää, mutta tässä on hyvä lähtökohhta, joka sopii yhtä lailla kääntämisen opiskelijalle kuin tutkijallekin. Kuten Chesterman useaan otteeseen painottaa, meidän on

▷

tiedettävä, mitä teemme ja miksi: itsetutkistelu ja reflektointi ovat sekä opiskelijan, kääntäjän että tutkijan tärkeitä ominaisuuksia.

Tämä kirja panee ajattelemaan niin kovasti, että välillä heikottaa. Se on kuitenkin yksinomaan hyvästä. Hyvä uutinen on myös se, että todennäköisesti jo tänä vuonna kirja ilmestyy myös suomeksi, lehtori Riitta Oittisen ja hänen johdollaan toimineen Tampereen yliopiston käännöstieteen laitoksen opiskelijoista koostuneen työryhmän kääntämänä. ■

OUTI PALOPOSKI

Sähköposti: outi.paloposki@helsinki.fi

LÄHTEET

- BASSNETT, SUSAN 1995: *Teoksesta toiseen*. Toimittanut ja suomennostyön ohjannut Riitta Oittinen; suom. Kristiina Helander ym. Tampere: Vastapaino.
- DAWKINS, RICHARD 1976: *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.
- RENER, FREDERICK 1989: *Interpretatio: Language and translation from Cicero to Tytler*. Amsterdam: Rodopi.
- TOURY, GIDEON 1995: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- VEHMAS-LEHTO, INKERI (toim.) 1990: *Neuvostoliittolaista käännösteoriaa*. Slaavilaisten kielten laitoksen opetusmonisteita 4. Helsinki: Helsingin yliopisto.